

1. Булаховський Л.А. Курс сучасної української літературної мови / Л.А. Булаховський. – Ч. I. – К., 1951. – 520 с.
2. Жовтобрюх М.А. Курс сучасної української літературної мови / М.А. Жовтобрюх, Б.М. Кулик. – Ч. I. – К. : Радянська школа, 1965. – 530 с.
3. Мельничук О.С. Вступ до порівняльно-історичного вивчення слов'янських мов / Мельничук О.С. – К. : Наукова думка, 1966.

Умовні скорочення назв джерел

СМЯ – Словарь малороссийского, или юго-восточнорусского языка // Словник української мови/ Підгот. до вид. В. В. Німчук. – К., 1966. – 424 с.

Грицина С.В., асп.

ПРИНЦИПИ ЛІНГВІСТИЧНОГО АНАЛІЗУ БАРОКОВИХ ПАНЕГІРИКІВ КІНЦЯ XVI – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XVII СТ.

У статті аналізується джерельна база барокових панегириків кінця XVI – першої половини XVII ст., встановлюються їх лінгвопоетичні особливості.

Ключові слова: мовне бароко, панегирики кінця XVI – першої половини XVII ст., форма, зміст, лінгвопоетика.

The article analyzes the source base of Baroque panegyrics of the end of the XVI – the first half of the XVII century, determines their linguopoetic characteristics.

Key words: linguistic Baroque, panegyrics of the end of the XVI – the first half of the XVII century, form, contents, linguopoetics.

В статье анализируются барокковые панегирики конца XVI – первой половины XVII вв., определяются их лингвопоэтические особенности.

Ключевые слова: языковое барокко, панегирики конца XVI – первой половины XVII вв., форма, содержание, лингвопоэтика.

Панегірична поезія була одним із найбільш показових жанрів для мовної репрезентації барокового стилю. Декорація форми та змісту, антропоцентричність, що межує з церковними елементами, вмiле поєднання середньовічного і християнського, духовного та світського, високого та низького, якнайкраще демонстрували мовостиль українського бароко.

Одним із перших дослідників панегіричного жанру був М. Максимович, що зосередив увагу на латино-польських панегіриках (праця "Латинско-польские сочинения писателей малоросских"). Панегірики XVI – XVII ст. польською та латинською мовами також досліджувала Н. Яковенко, застосовуючи історико-антропологічний підхід. Панегіричні тексти, написані староукраїнською мовою, вивчали В. Перетц, Н. Пилип'юк, Я. Ісаєвич та ін. До вивчення панегіричної поезії звертались також архієпископ Ігор Ісіченко (образи та художня структура панегіриків), Ю. Миненко (зв'язок панегіричної та геральдичної поезії) та ін.

Тема панегіричної поезії, зокрема лінгвопоетичний та стилістичний аспекти, неодноразово порушувалась нами в попередніх статтях [2], [3].

Метою статті є встановлення принципів лінгвістичного аналізу барокових панегіриків кінця XVI – першої половини XVII ст., виявлення їх лінгвопоетичних особливостей.

Для реалізації поставленої мети необхідно вирішити наступні **завдання**: здійснити класифікацію панегіриків за різними критеріями; охарактеризувати найпоказовіші панегірики кінця XVI – першої половини XVII ст. із позицій лінгвопоетики.

Об'єкт дослідження – текстовий корпус панегіричної поезії кінця XVI – першої половини XVII ст., **предмет** – лінгвопоетична характеристика панегіриків періоду раннього бароко, їх класифікація.

Традиційно панегірики прийнято поділяти на вітальні, які виголошувались на честь якоїсь видатної особи чи з приводу свят, та погребальні, що писалися на честь померлої особи.

Основним смисловим навантаженням панегірика є вихваляння особи чи роду з метою уславлення, при цьому

вітальні панегірики актуалізували чесноти особистості щодо сьогодення з перспективою на майбутнє, а погребальні – лише щодо минулого періоду. В обох випадках повинні були прославлятися як релігійні, так і світські заслуги та чесноти (цноти) особистості, що відповідало бароковому принципу поєднання несполученого.

Ще з ХІХ ст. зростає філологічна увага до цього жанру. Так, М. Максимович відзначав його особливості у ХVІ – ХVІІ ст. По-перше, вчений констатує факт, що староукраїнські панегірики нечисленні, адже переважна більшість панегіриків написана польською або латинською мовами. Також наголошується на тому, що автори приділяли увагу не лише змісту, а й акцентували на химерності та примхливості форми панегірика. Третьою особливістю панегіриків М. Максимович вважав згадки міфологічних персонажів, цитати з латинських класиків, а також увагу до герба особи чи роду [1, с. 151-154]. Окрім наведених особливостей варто наголосити на бароковості панегіриків кінця ХVІ – ХVІІ ст., що, окрім форми, виявлялась ще й на змістовому рівні, зокрема в частотності вживання стилістичних засобів (найпоширеніші – метафора, оксюморон та гіпербола); наявності власне барокових антиномій ("античне – християнське", "церковне – світське", "земне – небесне" та ін.); антропоцентричності; наскрізній символічності тексту.

З-поміж стародрукованих панегіриків цього періоду до нашого часу дійшло близько сімдесяти, з них староукраїнських – до десяти. Основна кількість панегіричних текстів була надрукована у Львові (близько п'ятдесяти панегіриків латинською та польською мовами); друге місце за кількістю видань панегіриків займала друкарня Києво-Печерської лаври (шість панегіриків староукраїнською мовою; до десяти текстів польською та латинською мовами), решта панегіриків були видані у друкарнях Чернігова, Луцька, Добромиля та Яворова.

Кириличним шрифтом надруковані "ПРОСФΩΝΗΜΑ Привѣт преосвященному архієпископу кир Михайлу..." 1591 р., Вѣзерунокъ цноть о. Єлисея Плетенецького" 1618 р., "Вѣршѣ на жалосний погреб зацного рыцера Петра Конашевича

Сагайдачного" 1622 р., "Мнологіа си єсть, пѣснословіє" 1630 р., "ΕΥΧΑΡΙΣΤΗΡΙΟΝ албо вдячність" 1632 р., "Ευφωία веселобрмѣчаа" 1633 р., "Ευφωία албо Арсенія Желиборского духовных цнот запах" 1642 р. та ін.

Значно більше текстів польською або латинською мовами, що пояснюється латино-польською традицією створення панегіричної поезії. Так, відомі польськомовні панегірики, написані русичами на українських теренах Речі Посполитої: "Szarffenberger Marek. Na pogrzeb pana Pawła Nowicampiana medika, fizyka, raucus lwowskiego" (Львів, 1601 р.), "Mnemosyne sławy prac y trudow... Piotra Mohiły" (Київ, 1633 р.), "Obodziński Samuel. Lutnia niebeska przy krzścinach Jeremiego Michała Korybuta, xiążęcia na Wiszniowcu" (Львів, 1640 р.) та ін.

Латинською мовою видані "Pecalides Simon. Epithalamium in nuptiis ... Ioannis Foelicis Herbult ... et ... Elizabetae Zaslavianae de Ostrog" 1601 р. (віршований панегірик із нагоди шлюбу Я. Гербурта і Є. Заславської з Острога, виданий у Львові), "Threnodiae in funere ... Nicolai Christophori Radivilli ... inventute studiosa collegii Luceoriensis... conscriptae" Львів, 1615 р. (погребальний панегірик на честь Миколи-Христофора Радзивилла) та ін.

Характерно, що більшість панегіриків, які вийшли друком на Західній Україні, у наш час зберігаються переважно у бібліотеках Польщі або Львова, а тексти, видані в друкарні Києво-Печерської лаври – у фондах Київських, Московських або Санкт-Петербурзьких бібліотек.

Авторами панегіричної поезії були староукраїнські книжники, які часто поряд із високим світським статусом (ректори, викладачі) мали також церковний. Окрім того, окремі вірші панегіриків писали працівники Лаврської чи Львівської друкарень або студенти Києво-Могилянського колегіуму.

Панегірична поезія завжди писалася з певної нагоди. Так, наприклад, "ΠΡΟΣΦΩΝΗΜΑ" 1591 р., присвячена Михайлу Рогозі, була створена учнями братської школи на честь приїзду митрополита, захисника братств, до Львова. Панегірик "Вѣзерункъ цноть" 1618 р., з нагоди різдвяних свят вітав

архімандрита Києво-Печерської лаври Єлисея Плетенецького, який сприяв розвитку друкарської справи. Вітальні вірші "ΕΥΧΑΡΙΣΤΗΡΙΟΝ албо вдячність" 1632 р. та "Ευφωία веселобрмачаа" 1633 р. були опубліковані на честь отримання Петром Могилою статусу митрополита. Посмертний панегірик "Вѣршѣ на жалосний погреб зацного рыцера Петра Конашевича Сагайдачного" 1622 р. був продекламований на похороні гетьмана Сагайдачного, який помер у битві під час Хотинської війни від отруйної стріли.

Показово, що автори не завжди називали свої тексти "панегіриками". Хвалебна поезія високого стилю мала такі самоназви: "Вірші" ("Вѣршѣ на жалосний погреб зацного рыцера Петра Конашевича Сагайдачного"), "Привѣт", що, очевидно, є усіченням від "Привітання" ("ΠΡΟΣΦΩΝΗΜΑ Привѣт преосвященному архієпископу кир Михайлу..."), "Пѣснословіє Албо Пѣснь през части Писмо(м) мовленаа" (Титов, с^лд) (така назва вказує на спосіб виголошення панегірика чи його окремих частин), "Вдячність" (вказівка на характер панегірика). Отже, автори, маючи спільну мету – прославити, не завжди однаково називали свої тексти, що пояснюється різними акцентованими смислами у свідомості барокових авторів.

Досить часто в анотаційній назві перше слово подавалось грецькою: "ΕΥΧΑΡΙΣΤΗΡΙΟΝ", "Μнологіа", "ΠΡΟΣΦΩΝΗΜΑ", "Ευφωία", "Ευωδια". До того ж, характерними є вставки в канву панегірика грецькою мовою з перекладом староукраїнською. Така увага до грецької мови відображає тяглість греко-римської традиції навчання в братських школах.

Одним із перших вітальних барокових панегіриків є "Просфонима" 1591 року невідомого автора, видрукований на честь архієпископа Михайла Рогози, митрополита київського та галицького. Текст панегірика написаний у Львівській братській школі на честь приїзду митрополита. У стародрукованому варіанті панегірика наявні численні вставки грецькою мовою, які потім продубльовані староукраїнською. Увага до грецької мови пояснюється тим, що у братських школах кінця XVI –

XVII ст. розрізняють два періоди: до Петра Могили, коли в основу навчання лягла грецька школа з її традиціями та прийомами; а також період могилянський, коли в навчанні почав домінувати польський елемент [1, с. 150]. Оскільки панегірик "Просфонима" був одним з перших, що тільки починали утверджувати цей жанр наприкінці XVI ст., варто зауважити, що він меншою мірою, ніж пізніші, наповнений бароковими прикрасами на рівні форми. Своєрідними формальними прикрасами стародруку є невеликого розміру орнаментальні оздоблення у вигляді гілки чи просто листя, а також герб міста Львова, елементи якого мають символічне значення. Вважається, що традиція вмщувати герб із віршем в архітектоніку панегірика прийшла з Польщі.

Продовжує панегіричну традицію текст Олександра Митури "Вззерункъ цноть". Панегірик присвячений архімандриту Києво-Печерського монастиря Єлисею Плетенецькому, засновнику Печерської друкарні. В. Перетц зауважує, що архімандрит стає досить відомою культурною постаттю другого десятиліття XVII ст.: "купує стрятинську друкарню, перевозить її до Києва ...; закладає папірню, ливарню й ритовню, друкує книжки й листи. Разом з тим дбає, щоб утворити казnodійство, притягаючи до Лаври і до лаврської школи тогочасні літературні й наукові сили..." [7, с. 56]. Як і більшість староукраїнських панегіриків XVII ст., "Вззерункъ цноть" виданий у друкарні Києво-Печерської лаври 1618 р. Текст характеризує церковні та світські заслуги Є. Плетенецького, зокрема заснування ним друкарні в Києво-Печерській лаврі. Зовнішнє оформлення панегірика представлено прямокутною гравюрою на початку тексту, причому зображення відбитку перевернуте догори. Очевидно, це не була помилка друкарів, а своєрідна барокова гра на рівні форми, адже елементи, зображені на гравюрі, прочитуються як з одного (квіти), так і з іншого кута зору (птахи, змії). Варто наголосити також на оздобленні першої літери першого вірша (П), всередині якої зображений птах, що ніби виходить з полум'я, очевидно, Фенікс. До формальних елементів також слід віднести водяний знак.

Одним із найвідоміших світських та церковних діячів XVII ст. був Петро Могила. Саме йому присвячена більшість староукраїнських панегіриків, що збереглись до нашого часу, серед них: "Вмнологіа си єсть, пѣснословіє" 1630 р. (Памво Беринда, Тарасій Земка та ін.), "ΕΥΧΑΡΙΣΤΗΡΙΟΝ албо вдячність" 1632 р. (Софроній Почаський), "Ευφωνία веселобрмачаа" 1633 р. (друкарі Києво-Печерської лаври) та ін. Відомі також панегірики на честь Петра Могили польською мовою: "Mnemosyne sławy prac y trudow... Piotra Mohiły" 1633 р., "Kalimon Joseph. Żal ponowiony po pogrzebie... Piotra Mohiły" 1647 р. та латинською мовою: "Kalimon Iosephus. Sol post occasum oriens ad spectandum oration propositus cum rhetoricum horisontem in collegio suo Kiovien[si] feria II paschal anno 1641, illustrisimus princeps Petrus Mohila archiepiscopus Kioviensis clarissima sui presentia illuminaret" 1641 р. (панегірик П. Могилі з нагоди відвідин ним класу риторики Київського колегіуму).

Панегірик "Вмнологіа си єсть пѣснословіє" був виданий окремою книгою, що мала 12 аркушів у друкарні Києво-Печерської лаври. Автори панегірика – працівники печерської друкарні (прізвища зазначені після кожного окремого вірша) виголосили вірші архімандриту Києво-Печерської лаври Петру Могилі на честь свята Великодня 1630 р. Оздоблення книги досить різноманітне: "на ней (на форте – авт.) имѣются изображенія: справа (сверху вниз) св. княгини Ольги, св. кн. Глѣба, преп. Антонія печер., слѣва (сверху вниз) св. кн. Владимира, св. кн. Бориса, преп. Феодосія печер.; вверху на аркѣ, украшенной полукруглою гірляндою цвѣтовъ – посрединѣ изображение Херувима и по сторонамъ двухъ Ангеловъ, внизу – Великой лаврской церкви и обѣихъ пещеръ. На оборотѣ форты помѣщенъ гербъ Петра Могилы съ инициалами по сторонамъ "П. М. В. М. А. К. Л. П." и ... четверостишіємъ внизу" (Титов, сѣлї). Окрім того, текст прикрашений акровіршами, що є відображенням барокової гри слів.

Одним із показових барокових погребальних панегіриків є "Вѣршѣ на жалосний погреб зацного рыцера Петра Конашевича

Сагайдачного, гетмана войска Єго Королевской Милости Запорозкого" 1622 року. Автором панегірика вважається ректор Києво-братської богоявленської школи Касіян Сакович, хоча після кожного окремого вірша зазначені імена спудеїв, які, очевидно, теж долучилися до авторства. Текст містить герб "Войска Запорозкого", що доповнений традиційним віршем, а також зображення П. Конашевича-Сагайдачного із зазначенням його світського титулу "Пе(т)рь Конашевичь Сагаїдачъ Ге(т)ма(н) воїска запорозь" (Титов, м̃) та відбитком герба славного роду. Перша літера першого вірша Передмови – фігурна, оздоблена рослинним орнаментом. Панегірик містить опис сповненого подвигів життя гетьмана, а також традиційні роздуми про життя і смерть, що вказують не лише на жанр та призначення Віршів, але й на їх бароковість.

Отже, панегірична поезія кінця XVI – XVII ст. була одним із найбільш показових жанрів для характеристики барокового стилю, зокрема, для встановлення їх лінгвопоетичних особливостей. Виявлений нами текстовий корпус панегіриків покласифікований за ознаками часу, місця, мови написання, особи, якій присвячені вірші, а також нагоди виголошення. В перспективі дослідження – характеристика спільних і відмінних лінгвопоетичних особливостей тексту, зіставлення вітальних і погребальних панегіриків із відповідними казаннями.

1. Голубев С. Панегірик, поднесенный в 1591 году львовским братством митрополиту Михаилу Рогозе / С. Голубев // Киевские епархиальные ведомости, 1874. – №5. – Отдел II. – С. 113 – 133; №6. – Отдел II. – С. 145-157. 2. Грицина С.В. Лінгвопоетичні особливості ранньобарокового панегірика "Євхаристиріон" Софронія Почаського / С.В. Грицина // Семантика мови і тексту : матеріали XI Міжнародної наукової конференції. – Івано-Франківськ, 2012. – С. 136-138. 3. Грицина С.В. Сильові доміанти українського ранньобарокового панегірика / С.В. Грицина // Слов'янський збірник. (Збірник наукових праць). – Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. – Вип. 17. – Ч.1. – С. 27-32. 4. Гуцуляк І.Г. Мовостиль українського поетичного бароко : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 "Українська мова" / І.Г. Гуцуляк. – Чернівці, 2005. – 20 с. 5. Ісіченко Ігор, Архиепископ. Історія української літератури: епоха Бароко (XVII – XVIII ст.): [Навчальний посібник для студентів